

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

فلسفه و کارکرد بعثت انبیاء از دیدگاه امام علی (ع)

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین محمد حسن قدردان قراملکی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین غلامرضا مغیثی

دانشی پژوه:

ناصرالدین یوسفی نژاد

سال ۱۳۸۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم:

به ساحت مربی و آموزگار انسانیت،
بر افزنده‌ی چراغ هدایت، در شب
ظلمانی و حیرت، همو که زنجیر اسارت
را از دست و پای و فکر آدمیان گسست،
و تا ابد بر فراز تاریخ می‌درخشد.

تقدیر و تشکر:

سزاوار است از اساتید محترم (حجج اسلام آقایان
قدردان و آقای مغیثی حفظهما الله) که با نهایت لطف و
مهربانی و اخلاق کریمانه، بنده را در تدوین این پایان نامه
راهنمایی و مشاوره داده‌اند تقدیر و تشکر نمایم، اگرچه در
مقابل زحمات ایشان این اظهار، بسان تحفه‌ی درویش ماند،
که امید است کریمانه بپذیرند.

از خدای منان عزت، سعادت، و توفیق هرچه بیشتر را
برای ایشان مسئلت می‌نمایم.

چکیده

آنچه در این نوشتار به بحث گذاشته می‌شود: «فلسفه و کارکرد بعثت انبیاء از دیدگاه امام علی(ع)» است. که در طی چهار فصل به بررسی و تحلیل آن می‌نشینیم.

از آنجایی که ره‌آورد بعثت انبیاء و فلسفه واقعی آن ارائه دین و رهنمایی بشر به سوی مبدأ و متعالی و تبیین آموزه‌های دینی است، فصل اول این گفتار را به کلیات اختصاص داده که در ضمن آن از تعریف دین، انسان و نیاز او به دین، انسان و ضرورت اجتماعی، و هم اینکه قانون‌گذار چه کسی می‌تواند باشد، به ارزیابی پرداخته‌ایم. و در اخیر نگاهی به تاریخ جهان در عصر بعثت را یاد آور شده‌ایم.

در فصل دوم: روی اصل موضوع قرار گرفته که نخست تعریف از نبوت و بعثت، فرق نبی با رسول، سپس نظریات مختلفه را در این راستا به بررسی می‌گیریم، در ثانی فلسفه‌ی بعثت را از منظرهای متعددی به نمایش می‌گذاریم، و آنگاه بساحل موج نهج البلاغه قدم می‌نهیم، که پیش از همه نیم نگاهی داریم به نهج البلاغه، در همین فصل همگام با نهج البلاغه مسائل اساسی را به تحقیق می‌گیریم.

فصل سوم: به فوائد و کارکرد بعثت اختصاص یافته که از دیدگاه‌های متفاوت و جنبه‌های مختلف نظر اندازی شده، و روشن گردیده که آثار این کارکرد بعد از گذشت قرن‌ها محسوس است.

فصل چهارم: این مجموعه اختصاص یافته به خاتمه که پایان بخش این رساله خواهد بود.

فهرست مطالب

- مقدمه: ۱
- ۱- تعریف موضوع ۲
- ۲- هدف تحقیق ۳
- ۳- روش تحقیق ۵
- ۴- موانع تحقیق ۵
- ۵- سؤال اصلی تحقیق ۶
- ۶- فرضیه تحقیق ۶

فصل اول: کلیات

- یکم: تعریف دین ۸
- الف - تعریف لغوی ۸
- ب - تعریف اصطلاحی دین ۹
- تعریف متفکران مغرب زمین از دین ۱۱
- دوم: انسان و نیاز به دین ۱۲
- سوم: فرق بین شریعت، دین، ملت ۱۶
- چهارم: انسان و ضرورت حیات اجتماعی ۱۸
- نظریات دانشمندان پیرامون حیات اجتماعی ۱۸
- نظریه شهید مطهری پیرامون حیات اجتماعی انسان: ۲۱

- پنجم: مقنن کیست؟ ----- ۲۳
- ششم: شرایط قانون‌گذار ----- ۲۷
- هفتم: ضمانت اجرای قانون ----- ۲۸
- هشتم: نگاهی تاریخی به جهان و جامعه عرب در عصر بعثت ----- ۲۹
- ۱- نگاهی تاریخی به جهان در عصر بعثت ----- ۲۹
- ۲- جامعه عرب در عصر بعثت ----- ۳۲
- ۱/۲- گوشه‌ای از وضعیت فکری و فرهنگی جامعه عرب قبل از اسلام ----- ۳۳
- ۲/۲- بخشی از عقاید عرب جاهلی ----- ۳۳
- ۳/۲- اوضاع مذهبی ملل عرب ----- ۳۴
- ۴/۲- وضعیت اجتماعی ----- ۳۶
- ۵/۲- وضعیت بهداشت و محیط زیست ----- ۳۸
- نهم: تعریف نبوت ----- ۳۹
- الف: تعریف لغوی نبوت ----- ۳۹
- ب: تعریف اصطلاحی نبوت ----- ۴۱
- ویژگی‌های نبی ----- ۴۳
- ج) فرق نبی و رسول ----- ۴۴
- د) پیامبران اولوالعزم ----- ۴۶
- تعریف اولوالعزم ----- ۴۷
- ه) تعداد پیامبران ----- ۴۸
- و) نگرشی بر مسأله خاتمیت ----- ۴۹

فصل دوم: تحلیل فلسفه بعثت

- الف) فلسفه بعثت از دیدگاهی کلامی ----- ۵۵
- ب) فلسفه بعثت از دیدگاه فلاسفه ----- ۵۹
- ج : فلسفه بعثت از دیدگاه قرآن ----- ۶۴
- ج/۱- دعوت به یکتا پرستی و مبارزه با شرک و بت پرستی: ----- ۶۴
- ج/۲- اتمام حجت بر بشر: ----- ۶۴
- ج/۳- تعلیم و تربیت: ----- ۶۵
- ج/۴- داوری-در اختلافات: ----- ۶۵
- ج/۵- برپای قسط و عدل در جامعه‌ی بشری: ----- ۶۶
- د: فلسفه بعثت از دیدگاه سنت ----- ۶۷
- د/۱- خرد پروری ----- ۶۷
- د/۲- اتمام حجت: ----- ۶۸
- د/۳- دعوت به توحید: ----- ۶۸
- فلسفه بعثت از دیدگاه امام علی(ع) ----- ۷۰
- سخن چندی پیرامون نهج البلاغه ----- ۷۰
- فلسفه اول: الزام انسان‌ها به پیمان فطری ----- ۷۴
- فلسفه دوم: یادآوری نعمت‌های الهی ----- ۷۵
- ابعاد تأثیرگذاری بعثت ----- ۸۰
- فلسفه سوم: کشف گنجینه خرد ----- ۸۷
- عقل از دیدگاه روایت: ----- ۹۰

- فلسفه چهارم: اتمام حجت ۹۵
- قرآن حجت الهی است: ۹۹
- فلسفه پنجم: معرفی آیات و نشانه‌های قدرت الهی ۱۰۷
- فلسفه ششم: احیای ارزش‌های انسانی ۱۰۹
- الف) تبیین ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها ۱۱۱
- ب) نقش انبیاء در پدید آوردن مسائل ارزشی ۱۲۱
- ج) انسان معاصر و تلقی او از ارزش‌ها ۱۲۲
- دیدگاه اسلام ۱۲۵
- فلسفه هفتم: هدایت بشر ۱۲۸
- فلسفه هشتم: رفع جهالت بشر ۱۳۰
- فلسفه نهم: رفع شبهات ۱۳۱

فصل سوم: تحلیل کارکرد پیامبران و بعثت

- گفتار اول: اشاره به نظریات اندیشه‌وران ۱۳۴
- بخش یکم: کارکرد فردی بعثت ۱۳۷
- یکم: تبیین مسأله‌ی شناخت ۱۳۷
- دوم: تبیین انسان ۱۳۸
- سوم: تبیین معاد ۱۴۰
- چهارم: معنا بخشی و حمایت از اصول اخلاقی ۱۴۲
- پنجم: معنا و نشاط بخشی به زندگی دنیایی ۱۴۳
- بخش دوم: کارکرد اجتماعی بعثت ۱۴۳
- یکم: همبستگی و رفع اختلاف‌ها ۱۴۴

- دوم: آزادی ----- ۱۴۷
- الف) آزادی معنوی ----- ۱۴۸
- ب) آزادی اجتماعی ----- ۱۵۰
- سوم: برپایی عدالت اجتماعی ----- ۱۵۱
- چهارم: بستر سازی برای فرهنگ و تمدن ----- ۱۵۳
- گفتار دوم: کار کرد بعثت از دیدگاه امام علی(ع) ----- ۱۵۹
- یکم: هدایت و نجات از گمراهی ----- ۱۵۹
- دوم: خدمت بعثت در عبور جامعه از بحران ----- ۱۶۴
- سوم: احیای هویت ملتها ----- ۱۶۸
- چهارم: ایجاد وحدت و الفت ----- ۱۷۳
- پنجم: رفاه و آسایش اجتماعی ----- ۱۷۵
- ششم: ایجاد حکومت و دولت مقتدر ----- ۱۷۸
- هفتم: پر کردن شکاف‌های اجتماعی ----- ۱۸۰

فصل چهارم: خاتمه

- بخش اول: نتیجه: ----- ۱۸۴
- بخش دوم: پیشنهادات ----- ۱۸۷
- فهرست منابع ----- ۱۹۰

مقدمه:

ستایش مر خدای را سزد که خاکیان را مورد تکریم و نوازش قرارداد، و خلعت خلیفه‌
اللهی را بر قامت او بیاراست تا مظهر جمال کبریائی و مصدر تجلیات ربانی گردد، کشور
وجودش را با عقل مزین و با اندیشه منور ساخت، آنگاه که در آفاق وانفس به گردش
گری می‌پردازد با چراغی، فرا راه حقیقت هستی را در یافته آن را بیک فروغ
روی او می‌بیند.

دورود بر انبیاء و پیام‌آوران الهی که در طول تاریخ بشریت مشعل داران هدایت
و منادیان سعادت بوده و هستند، بالاخص بر خاتم و افضل رسولان و دود مان طیب و طاهر
او که اذهب الله عنهم الرجس، و بر آخرین ذخیره‌ی عالم که قیامش آرامش بخش جانهای
مهموم و التیام آفرین سیلی خورده گان مغموم است.

اینک که به حول و یاری حق تعالی پیرامون «فلسفه و کارکرد بعثت انبیاء از دیدگاه
امام علی (ع)» دست به قلم می‌برم، و این موضوع را از میان ده‌ها موضوع ارائه شده از سوی
مرکز جهانی علوم اسلامی برگزیده‌ام به نحو اختصار عواملی چندی که در انتخاب موضوع
دخیل بوده است را ذکر می‌نمایم:

۱- از آنجایی کلام امیر المومنین که به حق ما فوق کلام مخلوق و در پرتو کلام خالق
است اقیانوس است بی‌کران، که در قعر آن گوهرهای بس گران بهایی برای غواصان
موجود است که هر شناگری به توان وُسع خویش گوهری بر می‌دارد، و مرا از اوائل ورود
به حوزه این اشتیاق پدید آمد که از آن اقیانوس عظیم قطره‌ای بنوشم و نیمه جان خویش
را رمق تازه بخشم.

۲- هم چنان که قرآن کتاب تربیت و انسان‌ساز است، سخنان امیر المومنین هم فراز و فرودش رحیق دیگری است بر قلب تشنه‌ی آدمیان، که چشمه‌سار آن هیچگاه از جوشش باز نمی‌ماند، و جوی بار علوم و معارف بشری از آنجا سر چشمه می‌گیرد، فرازش قله‌ی رفیعی را ماند که هیچ مرغی بلند پروازی به آستانش گذر نتواند، و فرودش صاعقه‌ی است که جهش و درخشش آن جانها را ذوب و بدنهای را متلاشی می‌کند.

۳- با تمام این‌ها آنچه بیشتر انگیزه بخش در انتخاب موضوع «فلسفه و کارکرد بعثت انبیاء از دیدگاه امام علی (ع)» بوده است: یکی درس‌های موضوعی استاد گرانقدر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی از خطبه‌ها و نامه‌های امیر المومنین (ع) که از آن محضر استفاده‌های بسیاری شده است، و دیگر سخنی از جورج جرداق که مرحوم دشتی در مقدمه نهج البلاغه آن را یادآور شده است که: «من دو صد بار نهج البلاغه امیر المومنین (ع) را مطالعه کرده‌ام» این سخنی کسی است که از لحاظ اعتقادی مسیحی است. و چون در پی گم شده‌اش در میان اندیشه‌های بشری در تفحص بود شاید خیلی عجیب به نظر نیاید، وقتی هم به آن دست یازید «صوت العدالة الانسانیة» اش نامید، که با دیدن این جمله نسبت به باورهایم به امیر المومنین (ع) به تردید افتادم که پس شیعه کیست؟ و پیروی چیست؟ از این رو برای تدوین پایان نامه به ساحل اقیانوس نهج البلاغه روی آوردم تا قطرات از آن بنوشم.

در همین جا از روح بلند امیر المومنین (ع) استمداد می‌جویم که این دست و پا شکسته را یاری نموده، و خوان کرمش را از ما دریغ نفرماید.

آنچه در اینجا بایسته به نظر می‌آید اشاره به چند مطلب است:

۱- تعریف موضوع

بعثت در لغت به معنی برانگیختن و انتخاب آمده است، در اصطلاح و زمان نسبت آن به انبیاء مقصود انتخاب انسان‌های شایسته و کامل از سوی خداوند به مقام نبوت و

پیغمبری می‌باشد، که وظیفه ابلاغ پیام آسمانی و الهی از سوی خداوند بر مردم را دارد.

روشن است که چون بعثت از سوی خداوند حکیم صورت گرفته، بر اهداف و غایاتی مشتمل است، و بالضرورت در طول تاریخ عملکرد و نقش، و به اصطلاح کارکرد مثبتی را از خود خواهد گذاشت.

این رساله، فلسفه و کارکرد بعثت را از منظر امام علی (ع) مورد تحلیل قرار می‌دهد.^۱

۲- هدف تحقیق

در این تحقیق در پی دو هدف بر آمده‌ایم:

الف) با اینکه بشر در عصر پویایی خرد و تکامل اندیشه بسر می‌برد، و از لحاظ صنعت و تکنولوژی بمرحله‌ای باور نکردنی رسیده است، که از شبیه سازی تک سلولی گرفته تا راه اندازی رویات‌های هوشمند، و راه یافتن بعمق اقیانوسها، و ارسال موشکهای تحقیقاتی بکرات فضایی، وانکشاف و اختراع معجزه آسا.

با وصف این پیشرفت، بشر با چالش بزرگی گرفتار است، که عبارت از فقدان معنویت باشد، نمونه‌ای بارز آن ازدیاد انتحار و خود کشی، از بین رفتن ارزشهای انسانی در مغرب زمین، که نقطه آخر زندگی را تاریک دیده تنها روزنه‌ای نجات از سرخوردگی را در

^۱ - در کتاب‌های لغت تعابیری مختلفی از واژه بعثت شده است:

الف - در کتاب العین، خلیل ابن احمد فراهیدی، ص ۱۴۷ آمده است: «بعث به معنی ارسال و فرستادن است، مثل بعث الله من فی القبور».

ب - در اساس البلاغه زمخشری، ص ۴۴ آمده است: «بعث الله الرسول الی عباده و ابنته، خداوند به سوی بندگانش رسولی برانگیخت».

ج - راغب در مفردات القرآن آورده است: «اصل البعث اشارة الشیء و توجیهه، که مراد از بعث برانگیختن و تهییج است».

انتخار می‌بینند، که این حاکی از بی‌هدف بودن زندگی، و استیلای پوچ انگاری بر آنهاست. در حالیکه ادیان الهی و در رأس آنها پیامبران، احیاء معنویت در جامعه بشری، و تقویت روح امید و نشاط را از اهداف مهم رسالت خود بیان داشته‌اند. و ما کوشیده ایم این بخش از اهداف بعثت را بر جسته نموده، تخیلات حاکم بر ذهن بشر را ریشه در فقدان معنویت می‌دانیم.

ب) آشنایی با اقیانوس که هر گاه موج بردارد طوفان پدید می‌آورد چندان آسان نخواهد بود ولی از آنجاییکه گفته‌اند:

«آب دریا را اگر نتوان کشید هم بقدر تشنگی باید چشید»

کلام امیر المؤمنین (ع) همان اقیانوس است که در طول اعصار و قرون از موقع پدید آمدنش تا کنون تشنگی انسانها را مرتفع نموده، روانهای پژمرده را طراوت بخشیده، و دلداده گان بساحلش را در خود فرو برده. و در طول هزار و چهار صد سال که کشتی‌های اندیشه‌ای بشری در سطح این اقیانوس بیکران مشغول راه پیمایی بوده نتوانسته است ژرفای آن را مشخص و نقطه‌ای پایانی آن را معین کند.

بدین جهت است که کرانه‌های ناشناخته‌ای آن با گذشت زمان آشکار، و غواصان کاوشگر، صدفهای بی‌نظیر آن را بنمایش می‌گذارند. آنچه ما را بدین سو کشاند، و انگیزه اصلی این نوشتار گردید، عظمت بی‌نظیر این اقیانوس از یک سو، و آشنا شدن به میراث گران بهای که گذشت زمان نه تنها آن را فرسوده نکرده که غبار از چهره دل ربایی آن بر گرفته از سوی دیگر، و مهم تر از همه شرایط اوضاع و احوال بیش از پیش ایجاب می‌کند که بساحل نهج البلاغه روی آوریم تا درد بی‌درمان جامعه‌ی بشری که آفت ارزشهای انسانی است التیام یابد.

۳- روش تحقیق

گرچند تحقیق را اسلوب‌های مختلفی است، و متد که ما از آن بهره جسته ایم کتابخانه‌ای بوده که جهت جمع آوری مطالب و فیش برداری از قفسه‌ای باز و بسته استفاده شده است. در این تحقیق سعی شده است علاوه بر تبیین فلسفه و کارکرد بعثت انبیاء از دیدگاه امام علی (ع) به آرای اندیشه‌وران نیز اشاره گردیده و مورد تحلیل و مذاقه قرار گرفته است.

۴- موانع تحقیق

هر طرح و برنامه‌ای موانع و مشکلات خاصی خود را دارد که بایستی قبل از اجرای آن پروژه، تا حد امکان مرتفع گردد طرح تحقیقاتی ازین امر مستثنی نبوده، بخصوص اینکه اولین گام در راستای عملی ساختن یک طرح باشد.

موانع و مشکلات که ما در مدت عملیات طرح تدوین پایان نامه بدان مواجه بودیم عبارت بود از:

عدم دسترسی به منابع مورد نیاز، و خدمات دهی ناقص کتابخانه‌های موجود که سبب اتلاف وقت، و به تعویق افتادن اجرای طرح از زمان مقرر می‌گردد. که در این زمینه مرکز جهانی که ادعای رسالت جهانی را دارد آیا بایسته نیست که کتابخانه‌ای در خور شان خودش داشته باشد؟ و طلاب زیادی که مشغول پروژه‌های تحقیقاتی هستند در مکان مناسب و امکانات به روز و مواد لازم کار کنند؟ امید که تلاشها مثمر ثمر، و موانع از سر راه بر داشته شود. و از سوی هم پاسخگو نبودن هزینه‌ای که برای هر طرح داده می‌شود که این خود مانعی دیگری است. (این پایان نامه قبل از افتتاح کتابخانه تخصصی مرکز تدوین یافته).

۵- سؤال اصلی تحقیق

بعثت و برانگیختن پیامبران از سوی خداوند حکیم بالضرورة بر اهداف و غایاتی مشتمل است، پیامبران در طول تاریخ نقش و کارکردهای مثبتی از خود به جای گذاشتند، که تبیین این دو امر از موضع قرآن و عقل قابل استنتاج است. لکن سؤال اساسی این تحقیق این است که آیا فلسفه و کارکرد بعثت پیامبران را امام علی(ع) به عنوان وارث علم نبی در کلمات گهربارش تبیین کرده است؟

۶- فرضیه تحقیق

مقصود از فرضیه‌ای تحقیق، یافتن پاسخ‌های است که در سؤال اصلی تحقیق مطرح شده است، که در این نوشتار با ارائه‌ای روی کردها و نظریات، و تحلیل‌های صورت گرفته، سعی در تبیین و تفسیر صحیح از پدیده بعثت، و بیان فلسفه و علل آن از دیدگاه امام علی(ع) شده است.

فرضیه رساله بر این استوار است که امام علی(ع) در کلمات گهربار خویش، به انواع و اقسام مختلف بعثت و کارکرد پیامبران پرداخته است.

فصل اول :

کلیات

بررسی موضوع (فلسفه بعثت انبیاء) نیازمند مباحثی است که به عنوان زیرساختار تلقی می‌گردد و بدون توجه به آن، مباحث اصلی از اتقان و استحکام لازم برخوردار نخواهد بود. چون بحث از فلسفه بعثت انبیاء در صورتی می‌تواند مفید باشد که ما قبلاً روشن کرده باشیم که آیا انسان به عنوان موجود دارای شعور به چیزی به نام دین نیاز دارد یا خیر؟ و اینکه انسان دارای چه نوع زندگی است فردی یا اجتماعی؟

و آنگاه در فرض اجتماعی زیستن، تعارض خواست‌ها پیش می‌آید، که برای جلوگیری از تعارض بایستی چیزی به نام قانون بر جامعه انسانی حکومت کند. و اینکه قانون از چه ناحیه‌ای عرضه شود؟

می‌طلبد که شرایط قانون‌گذار واقعی را بررسی نموده تا روشن گردد که «ان الحکم الا لله»^۱ ولی ابلاغ آن، امری است که تحت عنوان پدیده بعثت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. هم اینکه در نخستین فصل این نوشتار به کلیات از مسائل پرداخته، تا زمینه‌ای ورود به مباحث اصلی فراهم آید.

یکم: تعریف دین

الف - تعریف لغوی

در علوم اجتماعی، کلامی، فلسفی با هر مقوله‌ای که مواجه می‌شویم قبل از همه ضروریست که بدانیم آن مقوله چیست؟ در اینجا وقتی از دین سخن به میان می‌آوریم باید فهمیده باشیم که دین یعنی چه؟ آنچه در فرهنگ‌ها و دانش واژه‌ها آمده است، دین عبارت است از:

^۱ - سوره انعام، آیه ۵۷.

بررسی موضوع (فلسفه بعثت انبیاء) نیازمند مباحثی است که به عنوان زیرساختار تلقی می‌گردد و بدون توجه به آن، مباحث اصلی از اتقان و استحکام لازم برخوردار نخواهد بود. چون بحث از فلسفه بعثت انبیاء در صورتی می‌تواند مفید باشد که ما قبلاً روشن کرده باشیم که آیا انسان به عنوان موجود دارای شعور به چیزی به نام دین نیاز دارد یا خیر؟ و اینکه انسان دارای چه نوع زندگی است فردی یا اجتماعی؟

و آنگاه در فرض اجتماعی زیستن، تعارض خواست‌ها پیش می‌آید، که برای جلوگیری از تعارض بایستی چیزی به نام قانون بر جامعه انسانی حکومت کند. و اینکه قانون از چه ناحیه‌ای عرضه شود؟

می‌طلبد که شرایط قانون‌گذار واقعی را بررسی نموده تا روشن گردد که «ان الحکم الا لله»^۱ ولی ابلاغ آن، امری است که تحت عنوان پدیده بعثت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. هم اینکه در نخستین فصل این نوشتار به کلیات از مسائل پرداخته، تا زمینه‌ای ورود به مباحث اصلی فراهم آید.

یکم: تعریف دین

الف - تعریف لغوی

در علوم اجتماعی، کلامی، فلسفی با هر مقوله‌ای که مواجه می‌شویم قبل از همه ضروریست که بدانیم آن مقوله چیست؟ در اینجا وقتی از دین سخن به میان می‌آوریم باید فهمیده باشیم که دین یعنی چه؟ آنچه در فرهنگ‌ها و دانش‌ها آمده است، دین عبارت است از:

^۱ - سوره انعام، آیه ۵۷.

دین «الجزاء»^۱ الدین - الجزاء، المكافاة، و الطاعة، و الحساب، و القهر و الغلبة و الاستعلاء، و السلطان، و الملك، و الحكم، و السيره و التدبير...^۲
در تفاسیر نیز شبیه آنچه از لغت بیان شده آمده است.^۳

ب- تعریف اصطلاحی دین

امروزه پیرامون مقوله دین گفتگوهای مبسوط مطرح است، از تعریف دین گرفته تا فلسفه و کارکرد دین و مسائل ازین دست، و معمولاً با اختلاف نظرهای اندیشمندان مغرب زمین و مسلمان رو برو هستیم و این تفاوت دیدگاهها مبنایی و اصولی است، که به ندرت می‌توان وجه الجمعی پیدا کرد، درین تحقیق تلاش می‌شود تا از دیدگاههای مختلفی برای واژه دین تعریفی ارائه بدهیم، و در نتیجه سعی خواهیم نمود که وجه یا وجوه مشترک را فراچنگ آوریم.

از میان متکلمان اسلامی جناب ابن میثم بحرانی در تعریف اصطلاحی از دین بیان داشته است که: «دین در اصطلاح و عرف شرعی به شرایعی گفته می‌شود که از جانب خداوند به واسطه پیامبران(ع) برای بشر آورده است»^۴ همان گونه که ملاحظه می‌شود از نقطه نظر بحرانی، دین یعنی شریعت، که یک تعریف عام به نظر می‌رسد.

از میان دانش وران عصر حاضر فیلسوف و حکیم متأله صاحب کتاب قیم تفسیر المیزان مرحوم علامه طباطبایی تعریفی روشن تری از دین ارائه می‌دهد که از منظر ایشان دین حق عبارت است از:

۱- القاموس المحيط، فیروزآبادی، ص ۱۰۸۰.

۲- اقرب الموارد: سعید الخوری شرتونی لبنانی، ص ۳۶۲.

۳- مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۴، تفسیر المنار، ج ۱، ص ۵۵.

۴- شرح نهج البلاغه: ابن میثم بحرانی، ج ۱ ص ۱۰۸.